

pojata, autor se při svých rozbořech opírá i o odborné práce psychologického charakteru (Freud, Orlando), zajímavé je časté srovnávání s moderní světovou literaturou. Daří se sémantické rozborů jednotlivých idealistických románů i jejich vzájemná srovnávání. Zamyslet by se nad mohl autor i nad otázkou, do jaké míry lze objevit vztahy mezi zkoumanými romány a tzv. romány komicko-realistickými, a to již proto, že sám, jak jsem se o tom zmínila, neuznává jejich výrazné rozlišování.

Dagmar Bartoňková

B. Gentili, L. Stupazzini, M. Simonetti, *Storia della letteratura latina*. Editori Laterza, Roma-Bari 1987, 567 stran.

Vedle Canforových dějin řecké literatury z roku 1986 vyšly v Itálii v roce 1987 nové dějiny římské literatury, tentokrát z pera tří autorů. Literaturu archaického období zpracoval za spolupráce G. Cerriho vedoucí klasický filolog na univerzitě v Urbinu, přední odborník v oblasti antických literatur prof. B. Gentili, období pozdně republikánské, augustovské a raného císařství popsal L. Stupazzini a konečné období pozdního císařství pochází od M. Simonettiho.

Oddíl pojednávající o literatuře archaického období (3-152) je rozdělen do osmi kapitol. V úvodní kapitole se Gentili obrátí římskou kulturou do IV. stol. př. n. l., přičemž se soustřeďuje na její orální projevy a na nejstarší nápisné památky (Fibula Praenestina je rozhodně považována za falzum). Ihned v této kapitole, stejně jako v pojednání o vztahu mezi řeckou kulturou a Římány (první římské kontakty s řeckými výtvarnými umělci, kult, obchodní styky, etruské a helénistické vlivy na římské archaické umění), se autor vždy opírá o nejnovější poznatky. Instruktivní jsou rovněž Gentiliho konfrontace s archeologickými objevy v Lavinii i úvahy nad nejstaršími mýty. Ve shodě s archeology dospívá autor k názoru, že řecký živel se objevuje v Latii již od VIII. stol. př. n. l., a zdůrazňuje neobyčejný význam překladů z řečtiny do latiny v období formování římské literatury.

Na straně 37-72 následuje pojednání o divadle archaického období. Zaujme nás úvodní kapitola o technické stránce divadelních představení, úvahy, do jaké míry byl výběr řeckých předloh podmíněn důvody ideovými a do jaké míry závisel na materiálu, který měli římská divadelníci k dispozici. Gentili podtrhává rovněž důležitou roli místního prostředí při zrodu římského divadla a odkazuje v této souvislosti na Ciceronovu chválu divadelníků z Rhégia, Loker, Neapole a Tarenta. Užitečné je i to, že autor zařadil do knihy zevrubný výklad o úloze zpívaných a recitovaných partií v řeckém i římském divadle, o postavení sboru v tragédii a komedii, o římské zvláštnosti, odpovídající řecké „parakataloge“ a autorem označované jako „recitativ“ (srov. str. 44), či o kontaminování; prospěšné je i fundované pojednání o organizaci římských divadelních představení.

V pasáži o praetextě, palliátě a togatě má čtenář možnost seznámit se i s dochovanými tituly her Livia Andronika a Naevia, přitom však nejde jen o pouhý výčet, neboť autor se pokouší o jejich charakteristiku. Gentiliho výklady jsou zpestřeny - tak jak je tomu i na mnoha dalších místech recenzované publikace - ukázkami z dochovaných fragmentů. Je samozřejmé, že největší pozornost je zde věnována Plautovi (zdůrazňuje se zvláště přínos v oblasti jazyka, metriky, v pojetí humoru), kterého autor brání proti Horatiovu nařčení, že psal pro peníze. Přivítáme Gentiliho nastínění souvislostí Plautovy tvorby s moderním divadlem (srov. str. 59n.) i jeho snahu o to, aby si čtenář neustále uvědomoval těsné sepětí řecké a římské literatury, aby však přitom nazezpomínal na silnou životaschopnost římských autorů (srov. např. kritický výklad o

dramatické tvorbě Enniově nebo výklad o Caeciliovi Statiovi). Zdá se mi však, že naopak je ve srovnání s Plautem věnováno nezasloužené méně místa Terentiovi.

Pojednání o epické poezii archaického období následuje na str. 73-86, přičemž mu předchází přehledný a zasvěcený nástin vývoje fecké epiky a její techniky od eposů homérského typu až k alexandrijské moderně. Ocenění zasluží zařazení výkladu o místě mýtu a historie v epické tvorbě i přehled různých typů feckého eposu. Vlastní římská epika se tradičně začíná překladem Odysseie od Livia Andronika, při výkladu o Naeviově eposu zaujmou úvahy o jeho pramenech. Zvláště instruktivní se jeví analýza epické tvorby Enniovy, jež čtenáři dává možnost, aby tohoto autora - vesměs jen fragmentárně dochovaného - náležitě ocenil jak po stránce jeho epické techniky a básnické úrovně, tak i po stránce obsahové a jazykové.

Speciální oddíl je věnován satirě a literatuře označené termínem „vážně-komická“ (serio-comica) na str. 87-96. Při definování satiry vychází Gentili z teoretických prací M. Bachtina a opírá se jednak o zprávy antických autorů, jednak o výzkumy etnologického charakteru, ukazuje na původní vázanost „satury“ na veselé náboženské obřady spojené s kultem (tzv. „folclore carnealesco“ - str. 88); sleduje vývoj od satiry dramatické k satirě literární, reprezentované Enniem a Luciliem. Mezi charakteristické rysy, jež v sobě zahrnuje „satura carnealesca“, stanovuje Gentili především zájem o současný svět - tedy nikoli již o minulost mytickou či historickou, jako je tomu např. u epiky či tragédie - přitom tento zájem o současnost musí být přímý, ne zprostředkovaný (používá-li se ojediněle přece jen mytických či historických postav, pak jsou zcela demytologizovány a bývají převáděny do přítomnosti). Z hlediska stylistického je pak podstatné, že satira odmítá dosavadní stylovou uniformitu, typickou pro existující literární druhy, a vyžaduje naopak pluralitu ve stylu, narativních postupech, pestrost jazykových, příp. metrických prostředků apod. Gentili zkoumá satiru z hlediska synchronického i diachronického a podtrhuje její eklekticismus. Nový kritický pohled na současnost umožňuje podle Gentiliho i způsob, jakým římská satira nakládá s feckým materiálem. Konkrétně se pak autor zabývá Naeviem, Enniem, jehož „satura“ však byla ještě do značné míry vázaná na epiku a tragédii (Gentili nevylučuje, že něco podobného „satirě“ mohl psát i Scipio - srov. str. 92). U Lucilia oceňuje autor nejen přínos v obsahovém zaměření „satur“, ale i jeho postupy v oblasti jazykové, lexikální a stylistické, a obhajuje ho proti některým výtkám Horatiovi.

Následující část knihy pojednává o normách společenského života římské společnosti archaického období (97-112). Po srovnání fecké a římské morálky v životě veřejném i soukromém je na místě i výklad paiderastie v feckém životě, jehož nesprávné pojetí ztěžuje dnešnímu člověku pochopení mnoha děl antické literatury. Zaujme výklad názorů kruhu Scipionova spojený s objasněním ideje humanity v římském světě, a rovněž tak i důkladné a objektivní zhodnocení přínosu Catona pro římský politický a kulturní život, přičemž Gentili neponechává stranou otázky literárních kvalit Catonových spisů.

Historiografii zkoumaného období je věnována pozornost na str. 113-130 (výkladu předchází pojednání o historiografii fecké). Upoutá tu zvl. kapitola o vztazích mezi analistickou tradicí a isokratovskými vlivy. Celý oddíl o literatuře archaického období je pak ukončen výkladem o gramatice, filologii, poetice a rétorice (131-152), opět s nastiňením situace v literatuře fecké. Samostatná kapitola je věnována počátkům historikoliterárních studií, teoretickému přístupu k poezii, postavení rétoriky i praktického řečnictví v republikánském Římě.

Na str. 153 se začíná další velký oddíl Dějin, pojednání o literatuře období pozdní republikánské a augustovské. Je započato netradičně pojatými úvahami, nazvanými Nové horizonty literatury (155-163), v nichž autor ujasňuje, v čem tkví základní předěl v kulturním životě epochy archaické a epochy počínající koncem II. stol. př. n. l. (jde zvl. o měnicí se poměr Římanů k literatuře a ke spisovatelům, o nové vztahy mezi feckými a římskými literáty - Římanům jde teď už více o soutěžení než o překládání a své fecké vzory leckdy vskutku překonávají). Za užitečné považují zařazení samostatné kapitoly o římských knihovnách a o vydavatelské praxi, demonstrující mimo jiné i důvody, proč bylo pro římské literáty tolik potřebné mecenášství. V oddíle jednájm o historiografii daného období (164-199) se autorovi daří ústojně skloubit výklady o politickém vývoji a o postavení současné historiografie; zvláštní kapitola je věnována biografii a autobiografii (Cornelius Nepos a Augustovy Res Gestae).

Pedagogickou erudicí Stupazziniho oceníme v pojednání sledujícím Ciceronův pohled na římskou historiografii, právem je věnován velmi důkladný rozbor Caesarovi a Sallustiovi, a to jak z hlediska historického, tak literárněvědného. Celý tento hutný oddíl je pak uzavřen nemeně zdařilým zpracováním Tita Livia a stručnějším pojednáním o Pompeiovi Trogovi a Titu Labienovi.

Výklady o rétorice, řečnictví, jazykovědě a filozofii jsou obsahem stran 200-234. Přestože jde o partii materiálově velmi bohatou, je opět zpracována přehledně a systematicky, se smyslem pro vyváženou proporcionalitu. Zaujímou nejen výklady obecnějšího rázu, ale i konkrétní pojednání o hlavních představitelích literárně-kulturního života probíraného období. (Uvedu např. stať o M. Terentiu Varronovi či kapitoly o Ciceronovi, zvl. str. 211-230, jehož dílo je analyzováno v souvislosti s autorovou aktivitou politickou, kulturní i s osudy soukromými.)

Studie o filozofii doby Augustovy hledá mimo jiné příčiny rozšíření zájmu o filozofii mezi ženami, a to i mezi příslušnicemi nižších sociálních vrstev. Bohatství římské literatury technické a odborné vynikne jejím poněkud překvapujícím včleněním do zvláštního oddílu věnovaného dále ještě filozofii a didaktické poezii (235-255; srov. zde důkladnou analýzu díla Lucretiova). V kapitole o římské lyrice od preneoteriků po Cornelia Galla (256-269) si zaslouží pozornost zvl. teoretické výklady o mladořímské škole básnické.

Pojednání o básnicích doby Augustovy zaujme již svým názvem „Nejisté hranice básnických druhů v Augustově období“ (270-329). Po uvedení do problematiky přechodu od neoterismu k augustovskému klasicismu začíná Stupazzini své výklady Vergiliem, jemuž jsou věnovány kap. 2-4. V pasáži o Bukolikách oceníme konkrétní srovnání Vergilia a Theokrita i filozofický pohled na tuto vrcholnou památku římské idyly (srov. též filozofický aspekt autorova přístupu při zkoumání Horátia nebo při srovnávání Vergilia a Lucretia). Stupazziniho komplexní hodnocení římské literatury je zvláště dobře vidět v kapitole o Aeneidě, v níž se autor zamýšlí nad epikou enniovského typu, neoterismem, vztahem mýtu a historie či filozofie. Při výkladu o Horatiově lyrice hodnotíme vhodné obsahové členění (srov. zajímavou úvahu o Horatiově postoji k lásce). Pokud jde o didaktickou erotiku Ovidiovu, autor nezaujímá odmítavě kritický postoj k povrchnosti obsahu, jak se s tím často setkáváme, nýbrž si všimá předností Ovidiovy erotické poezie (zvl. jejich senzuačních půvabů) a přichází k závěru, že básník nikdy neupadá do vulgárnosti, neboť v jeho pojetí erotiky hraje základní roli kultivovanost a inteligence partnerů. V této souvislosti se pak Stupazzini ve stručnosti zamýšlí nad postavením současné římské ženy a dochází k přesvědčení, že Ovidiova erotika progresivně deklaruje stejná práva pro ženy jako pro muže i na tomto poli, což byl ovšem postoj pro svou dobu ještě příliš avantgardní a neodpovídal Augustovým snahám o návrat k „starým dobrým mravům“. V partii věnované Ovidiovým Metamorfózám upoutá zvl. pojednání o Ovidiově překonání helénistických a neoterických vzorů.

Satire zkoumaného období je věnován oddíl na str. 330-340. Autor zdůrazňuje, že tento literární druh ztratil postupně své původní určení i široké posluchačské zázemí a jako specifický prostředek politického i literárního boje našel ohlas především u vzdělanějšího publika. Zvláštní kapitola je věnována menippské satire Varronově; Stupazzini připomíná méně známou skutečnost, že totiž sám Varro Reatský napsal i 4 knihy satír typu luciliovského, jež se nám ovšem nadochovaly. Je osvětlen rozdíl mezi kyniky a Varronem i to, jak se Varro soustředil na motivy filozofické a politické, zatímco popularizační tendence kyniků mu byly vždy cizí, neboť zůstal až do smrti aristokratem, krácejícím ve stopách Catonových.

Následující pasáž se soustřeďuje na Horatiovy Satiry a Listy. Stupazzini klade důraz na to, že Horatius je proti starším památkám probíraného druhu daleko intimnějším, nepoužívá útočných momentů (to je dáno i tím, že se ve svých satirických reflexích obrací sám k sobě), komicky laděná místa u něho postrádají silnou grotesknost známou u Lucilia či z menippské satiry Varronovy. - Upozornit bych chtěla na podnětný výklad o vztazích Horatiovy satiry k diatribě. Celý oddíl je uzavřen stručným výkladem o divadle (340-345).

Další část publikace je věnována literatuře raného císařského období (347-458). Při obecném výkladu o podmínkách pro rozvoj literatury probírá autor soužití řecké a římské literární produkce, budování knihoven a s tím související rozšíření vzdělanosti. Literární produkce se vydělila do dvou proudů, do proudu procísařského a opozičního, dochovala se nám však jen výběrově, a

nejšme proto s to ji dnes objektivně hodnotit. Zvláštní pozornost je věnována historiografii I. a II. stol. n. l. (358-373), již společenské přeměny poznamenaly především. Nejvíce místa tu právem zaujímá analýza Tacitova díla, zdůrazňující vedle kvalit literárně historických význam politický a etický.

Na str. 374-408 následuje výklad o rétorice, řečnictví, filozofii a gramatických studiích od I. do II. stol. n. l. Důkladný je rozbor díla Senekova a Quintilianova i Apuleiových filozofických a řečnických spisů, instruktivní je zamyšlení nad novou sofistickou a archaizujícími tendencemi v římské literatuře.

Snad až příliš stručný se mi jeví výklad o epické poezii (409-415); u Lucana je kladen důraz zvl. na dramaticčnost a na protivergiliovské prvky, v epice Silia Italica, Valeria Flacca i Statia autor sledává rysy neoklasicistické vedoucí k baroku).

Pojednání o bajce, satíře a románu tvoří další část knihy (416-432). Autor upozorňuje na potíže při interpretaci titulu Senekovy menippské satiry *Divi Claudii Apocolocyntosis*, pokud jde o Petroniovo dílo *Satiricon*, je toho názoru, že spis nelze přičlenit k žádnému vyhraněnému literárnímu druhu. V literárněteoretických výkladech o antické narativní literatuře oceníme moderně pojeté pojednání o novele a románu i o jeho členění, pozornosti si zaslouží úvaha o spojení parodie a realistických prvků u Petronia, stejně jako i úvaha o originalitě Apuleiových *Proměn*. Výkladům o satíře Persiové a Iuvenalově předchází studie o ideovém rozdílu pojetí menippské satiry a satiry veršové. Stupazzini se zamýšlí nad Iuvenalovým přínosem pro západní literaturu, rozebírá však i básnickovy omyly (zvl. Iuvenalovu mylnou představu, že úpadek ženské morálky je třeba hledat v rodici se snaže žen po emancipaci a nikoliv ve společnosti jako takové).

Jen velmi stručný je výklad o bajce. Autor se zběžně dotýká jejích sumerských počátků i její existence v rámci jiných literárních druhů, pokud jde o dílo Phaedrovo, nejde podle Stupazziniho o žádný revoluční protest, nýbrž jen o vyjádření niterného přesvědčení, že chudí lidé na tom budou stejně špatně za jakéhokoliv režimu. O lyrické a epigramatické poezii se pojednává na str. 433-441; autor přesvědčivě zdůvodňuje, proč se římské lyryce v období císařském přestalo dařit. Konečně zvláštní oddíl je věnován literatuře naučné (didaktika, vědecká a technická literatura; 442-452), potom následuje studie o divadle a dramatické tvorbě (453-458). Na tomto místě bychom očekávali důkladnější rozbor tragédií Senekových.

Relativně značná pozornost je v recenzované publikaci věnována literatuře pozdního císařství (461-547), přitom celý oddíl je koncipován takovým způsobem, že se zde v rámci jednotlivých literárních druhů navzájem konfrontuje literatura pohanská a křesťanská. Autor u obou literatur konstatuje dekadenci tendence, v každé z nich se tak však dělo z odlišných důvodů (srov. str. 536). Jisté obrození a oživení však Simonetti spatřuje v organizaci školství a ve snaze o vzkrášení starých tradic v rámci činnosti editorské, jak to lze sledovat v kapitole o vzdělání a gramatice (531-535).

Na str. 550-562 následuje jmenový rejstřík a na str. 563-567 pak velmi podrobný obsah. Škoda, že dílo není opatřeno seznamem literatury, jak tomu bylo v případě zmíněných *Dějiny řecké literatury*.

Jak jsem se to pokusila naznačit již při výkladu o jednotlivých oddílech či kapitolách recenzované knihy, přestože jsou *Dějiny* určeny zvláště studentům, jde o dílo vysoce vědecky erudované, které se všude opírá o zcela nejnovější výzkumy nejen literárněvědné a historické, ale i archeologické. Vhodně volené ukázky z děl probíraných autorů napomáhají k přehlednosti zvláště u obsáhlejších výkladů. Vysoce oceňuji snahu všech tří autorů vyhnout se populismu a uvádět historii římské literatury vždy do spojitosti s historií řecké literatury či literatur moderních. Pro publikaci je typická uvážená proporcionalita mezi výklady obecnějšího charakteru a pojednáními o jednotlivých autorech, která zabraňuje tomu, aby čtenář antickou literaturu pojímal jako jakýsi soubor medailonků řeckých a římských spisovatelů. Zůstává našim velkým přáním, aby se dílo podobného charakteru dostalo - v souvislosti s dlouho očekávaným novým doceněním významu antiky pro současného člověka - i do rukou našich zájemců.